

godine. Studija nosi naslov: »Vjera, iluzija i politika« (str. 525—542). Károlyi, veleposjednik, iz aristokratske obitelji, postao je 1918. god. »crveni grof«, koji tada ne uspijeva podijeliti veleposjede ali 1945, nakon oslobođenja, daje ovakvu izjavu: »Slobodna, nezavisna Mađarska mora podijeliti zemlju seljcima, a kruh radnicima, da se svima osigura život.«

Ránki s riječima Károlyija završava i svoje izlaganje ostavljajući dojam da je to i »ars poetica« historičara: »Vjerujem da će se iz borbe izdejati i borbe raznih društvenih snaga roditi nova sinteza — ako ostane vremena« (str. 542).

Ránki György nam je poznat po svojim brojnim monografijama — naročito iz oblasti ekonomske historije — ne samo Mađarske već i Istočne — Srednje Evrope te po razrađivanju problematike »periferije i jezgra« u koju uključuje i ostale zemlje Evrope. Njegova suvremena strukturalna metodologija koju primjenjuje i u ovim studijama, je misao vodilja novog pristupa u znanstvenom istraživanju. Druga misao (i pitanje) koja prožima Ránkijeve studije je: u čemu može historijska nauka danas pomoći uzajamnom upoznavanju čovjeka, naroda i društava, i postati organski dio tog procesa, kad su polja — prostori djelatnosti preširoka za povijesna zbivanja, za čovjeka, i u njima se ne može izbjeći niz nužnosti koje djeluju u tokovima.

Klara Filipović

POVALJSKA LISTINA I POVALJSKI PRAG

»Brač u ranom srednjem vijeku«, Povelja 1984.

Izložba fotografija »Brač u ranom srednjem vijeku: u Palači JAZU u Zagrebu i na o. Braču, postavljena u povodu 800-godišnjice Povaljske listine i Povaljskog praga (1184—1984), bila je povodom da Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu i Brački muzej zajednički 1984. god. objave manji zbornik s tri rada te više fotografija i crteža (urednik je Davor Domanić, a fotografije su djelo Živka Bačića). Ta knjiga, od svega 69 tiskanih stranica, sa summaryjima na engleskom jeziku i fotografijama ima naročito značenje, jer donosi zadnje rezultate istraživanja naših znanstvenika i stručnjaka o vrlo važnim pravno-povijesnim i kulturnim spomencima.

Povijest Brača u sklopu Neretvanske kneževine ranog srednjeg vijeka Nade Klaić (str. 5—20) — po već ustaljenu običaju te zagrebačke povjesničarke — karakterizira prevaga polemičkih tonova koji, bojimo se, neće utjecati na otvaranje konstruktivne rasprave, jer autorica — svojom poznatom metodom — tako pretjerano decidirano zastupa svoja stara stajališta i u ovoj radnji da ostavlja vrlo malo slobodnog prostora za principijelnu diskusiju. O čemu, zapravo, autorica govori? N. Klaić izričito tvrdi da su slavenski došljaci tako čvrsto zaposjeli Brač i njegovo okolno kopneno i otočko zaleđe da starosjediocima nisu omogućili zadržavanje »starijih pćinskih organizacija. Tako su od pada Salone stvarani zaista čvrsti temelji *Neretvanske kneževine* (sve potcrtala N. Klaić), posve svježe jadranske *Sklavinije*

koja je imala sve preduvjete da se prometne u *gospodara Jadrana!*« — sve do početka XIII stoljeća; prednost je za tako nešto ležala, smatra autorica, u pravoj i uspješnoj kombinaciji »gusarskog otočja« i »Poljičkih ratnika«. Brač je u toj »kopneno-otočkoj državi« glavni »bedem i glavni stražar koji štiti prilaz Omišu kao jednoj od neretvanskih prijestolnica i sa zapada i sa istoka«. Autorica smatra — što već odranije zastupa — da »slavenski došljaci nisu pripadali ni hrvatskoj ni srpskoj jezgri te zbog toga i dobivaju ime po rijeci Neretvi (Arentani) ili po moru 'Marjani' (Marani, Mariani)«, stvarajući i svoju, neretvansku »Sklaviniju«. Autorica prati razvoj »neretvanske kneževine«, kojoj na kraj stati ne mogu ni Bizant, Venecija, Saraceni ni drugi, te vladaju dobrim dijelom Jadrana kao neprikosnoveni vladari kojima se plaća danak i koji se drže ugovora onako kako njima odgovara. Smrt dužda Pietra I Candiana pokazala je svema zainteresiranima za Jadran kava je to zapravo sila, koja je formalno crkveno ovisna o splitskom primasu, ali kojoj političku samostalnost nitko ne može ugroziti; tako je u XI st. njezin poglavar Berigoj nazivan »rex Marianorum«. Autorica dalje opisuje situaciju sve do trenutka kada je mletačka premoć na Jadranu već tako izrazita da se i hrvatsko-bračko-viška komuna u drugoj polovici XIII st. podvrgava moćnoj Veneciji. Ukratko — Nadi je Klaić zapravo osnovni cilj da živim načinom izlaganja, ali uz iznošenje malo argumenata, ukaže na karakter samostalne ili polusamostalne države Neretvanaca, i Brača kao dijela te cjeline, te da dokaže postojanje kneževine — ni hrvatske, ni srpske — u dijelu južnog Jadrana, pored hrvatske države sjeverno od Žrnovnice. Koliko, pak, drugi povjesničari u tom pogledu prihvaćaju argumente i obrazloženje N. Klaić — to je već druga stvar.

Povaljska listina i Povaljski prag 1184—1984. g. Petra Šimunovića drugi je po redu objavljeni rad (str. 21—30) i nije u skladu s postavkama autorice prethodnog članka. P. Šimunović, doduše, kaže da je »listina pisana hrvatskim jezikom ćirilskim pismenima«, ali u istoj rečenici naglašava da je to »i jedan od najvažnijih i najstarijih hrvatskih povijesnih i jezičnih spomenika uopće.« Autor ističe: »Ona dokazuje hrvatski značaj Brača, i stvaralačku moć nadošlog pučanstva za prekomorske Neretvanske kneževine da kraškoj morfologiji tla dâ svoja obilježja i svoja imena.« Iste je godine nastao i Prag — »na kojem, prvi hrvatski po imenu poznati, majstor Radonja kleše ćirilskim pismenima u vezi s vijećanjem na Bolu 1184. godine i s povratom zemlje na Koncu koje je otprije uživao taj samostan« (benediktinski). Vrijedi ponoviti prastara, izvorna imena tih predjela: Na Kaléh', Koster'na, Dragići'n' dol, Vělak', Bunje, Nad'gomile, Kopelišće, Smokve, Gornji Studen'c', R't'c', Gradišće, Nerezi, Deselin dol'c', Pod Smokove, Na Sel'ceh', Rasohe, Pod Kopitlě br'do, Radounja, Pod crkv' Nikolinu, Smokoviie, Branievo, Žukovik', Rasohatica, Negodražā oseci, Vošćica, Dub', Sečevo. Prijepis je to iz ovjerene Listine iz 1250. godine, ali su nazivi i mena (smatra P. Šimunović) sigurno stariji od upisa u »staru knjigu« 1184. godine. Oba povaljska spomenika prvorazredni su dijelovi naše i svjetske kulture, kaže autor, ali su i izvori za znanstvenike iz više oblasti — antroponimije, toponimije, ekonomske povijesti, pravne povijesti, filologije, geografije, itd. Tako se, npr., iz njih vide i društveno-politički odnosi, a tu je i hijerarhija otočne vlasti. Pored ostalog, autor ističe: »Listina nedvojbeno pokazuje da vlastela sve čvršće prigrabljuju vlast, da ona drži gospodarsku osnovu te vlasti, a da je ujedno u dobrim odnosima s crkvom«; »Toponimija Povaljske listine

nosi izrazito poljoprivredne značajke»; zemljopisna i osobna imena zapisana su »na periferiji starohrvatskog jezika, na otoku na kojem su prethodno obitavali Romani, a i u to doba imaju svojih posjeda. Po tome je još važnija činjenica da su ta imena gotovo sva hrvatska ili sasvim pohrvaćena»; »Povaljski osmostoljetni spomenici prvorazredna su jezična vrela za razdoblje bogatih jezičnih previranja, a oskudnih jezičnih potvrda«. Autor govori o temi znalački i precizno, živo i koncizno, s očitom željom da za taj multidisciplinarni izvor, a pravno-povijesni i kulturni spomenik zainteresira što širi krug znanstvenika i stručnjaka, točnije rečeno — da se stručnjaci još dublje i temeljitije pozabave proučavanjem i Listine i Praga.

Graditeljstvo ranog srednjeg vijeka na Braču prilog je Davora Domanića. Govori zapravo o sakralnim objektima jer (po autoru) oni »predstavljaju posebnu vrijednost i značaj za predromaničku i ranoromaničku arhitekturu Dalmacije«. Neki od njih zapisani su i u Listini »kao putokazi na razmeđuima zemalja benediktinske opatije Sv. Ivana u Poveljima»; to su crkve: Sv. Nikola nad Selcima, Sv. Nedjelja, nekad Sv. Marija na Gracu, te Sv. Kuzma i Damjan na Smrčeviku. Autor podrobno opisuje karakteristike pojedinih objekata, koji (ukupno ih uzevši) lijepo svjedoče ne samo o izuzetnoj vještini majstora što prelazi u umjetnost, već i o relativno jakoj ekonomskoj bazi bez koje se ne bi mogla odvijati tako raširena gradnja na otoku; autor to, međutim, vezuje i uz zatečenu gradnju kasnorimskog razdoblja.

U fotografsko-crtanom materijalu, izneseni su, npr. tlocrti devetnaest crkava, zatim slike ranokršćanske bazilike u Poveljima te drugih crkava (u cjelini ili u fragmentima), tu je i fotokopija listine koja se čuva u župnom uredu u Pučišćima, zatim slika Praga, itd. Na žalost, mora se istaći da se o spomenutim sakralnim objektima vodi slaba briga, iako su to prvorazredni povijesni spomenici — ili su to, možda, slike iz nekog drugog razdoblja? Naime, na fotografijama se vrlo lijepo vidi kako je, npr., vlaga »pojela« dio crkve sv. Klementa kod Praznica, kako otpadaju dijelovi stropa Sv. Duha u Škripu, kako iz krova apside Sv. Ilije raste stablo, kako se raspuklo pročelje Stomorice kod Ložišća, itd. Možda će ova jubilara proslava utjecati na to da se stanje popravi. Sva tri objavljena rada živo potvrđuju kako sve velike vrednote čuva Brač iz vremena ranog srednjovjekovlja.

Sva tri teksta, iako nemaju uza se bilješke, niti popis korištenih izvora i literature, iako su sažeti i stvoreni u prigodno-obljatničkom slučaju, ipak su svrsishodan prinos našem boljem znanju o ranom srednjem vijeku južne Hrvatske, a osobito o Brača. Prvi put od vremena nastanka Povaljske listine i Povaljskog praga jubilaro je proslavljen i obilježen taj čin, a knjiga koju smo dobili osobito je vrijedan i trajan kulturni čin.

Mirjana i Petar Strčić

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 18

ZAGREB

1985.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 18

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor i tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ Damir, student, Filozofski fakultet Zagreb
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet Zagreb
BUŽIĆ-BOŽANČIĆ dr Danica, Poljana kralja Tomislava 3, Split
ĐURIĆ Vesna, student, Filozofski fakultet Zagreb
FILIPOVIĆ Klara, Šestinski vijenac 22, Zagreb
GOLDSTEIN mr Ivo, Filozofski fakultet Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
KARDUM mr Livia, Fakultet političkih nauka Zagreb
KLOPČIĆ Franc, Linhartova 62, Ljubljana
KUDELIĆ Zlatko, Turinina 4, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb
NIKOLANCI Mladen, B. Ivanovića 10, Split
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
PEKIĆ mr Milenko, Naučna biblioteka, Zadar
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar
PRELENDER Ivica, Iza Roka 1, Dubrovnik
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Zagreb
STUBLIĆ Zlatko, Vlašićka 12, Zagreb
ŠANTEK Darko, Trnac 29, Zagreb
ŠVAB mr Mladen, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb
TARADŽIĆ Branka, student, Filozofski fakultet Zagreb
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1 Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb